

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 28. března 2024 ve věci č. 19664/20 – *Verhoeven proti Francii*

Senát páté sekce Soudu dospěl poměrem šesti hlasů proti jednomu k závěru, že rozhodnutím vnitrostátních soudů o návratu stěžovatelčina syna do Japonska, odkud jej stěžovatelka protiprávně přemístila do Francie, nedošlo k porušení článku 8 Úmluvy, přestože stěžovatelka tvrdila, že byla ze strany svého manžela (otce dítěte) vystavena domácímu násilí a že existuje skutečná možnost, že bude v Japonsku zbavena rodičovských práv a od dítěte odloučena.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelka (francouzská občanka) uzavřela manželství se svým manželem (japonským občanem) v červnu 2007. Následujícího roku se společně přestěhovali do Japonska. V červnu 2015 se jim narodil syn. V červenci 2017 odcestovala stěžovatelka společně se synem na prázdniny do Francie. Po prázdninách nicméně informovala svého manžela o tom, že má v úmyslu ve Francii zůstat, a požádala o rozvod jejich manželství. Její manžel posléze v říjnu 2017 požádal japonského ministra zahraničních věcí o pomoc v souvislosti s návratem syna. V listopadu téhož roku požádalo Japonsko na základě Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí z roku 1980 (dále jen „Haagská úmluva“) o navrácení stěžovatelčina syna do Japonska.

V řízení o navrácení stěžovatelka uvedla, že původně neměla v úmyslu se do Japonska nevrátit. Rozhodla se tak až po konzultaci s lékařem, který u ní zjistil depresi. Manžel ji údajně opakovaně verbálně napadal. V roce 2016 došlo z jeho strany i k fyzickému útoku. Toto jednání představovalo nebezpečí i pro jejich syna, o něhož navíc pečovala téměř výlučně ona. Za účelem posouzení následků popsaneho domácího násilí a rizik, které by pro stěžovatelku znamenal nucený návrat do Japonska, respektive kterým by čelil její syn, pokud by byl nucen vrátit se do Japonska bez ní, stěžovatelka navrhovala, aby vnitrostátní soud ustanovil znalce. Z e-mailové komunikace s manželem navíc dle stěžovatelky plynulo, že manžel následně se setrváním syna ve Francii souhlasil.

Prvostupňový a následně i odvolací soud rozhodly, že stěžovatelka přemístila syna do Francie protiprávně ve smyslu článku 3 Haagské úmluvy a nařídily jeho návrat. Z e-mailové komunikace podle nich nevyplýval jednoznačný souhlas stěžovatelčina manžela, aby syn zůstal i se stěžovatelkou ve Francii. Odmítly rovněž stěžovatelčinu námitku, že by dítěti hrozila v případě návratu do Japonska vážná újma ve smyslu čl. 13 písm. b) Haagské úmluvy. Stěžovatelka se podle nich mohla s žádostí o úpravu poměrů k nezletilému dítěti obrátit na japonské soudy. Stěžovatelčin manžel navíc vyjádřil ochotu spor vyřešit v zájmu dítěte smírně. Mimo to soudy shledaly, že riziko traumatizace dítěte vyvolala svým jednáním sama stěžovatelka, která by tak nyní měla návrat syna do Japonska v maximální možné míře usnadnit, aby jeho traumatizaci předešla. Návrh na ustanovení znalce odmítly. Stěžovatelčino tvrzení stran domácího násilí dle nich nebylo dostatečně prokázáno a v každém případě neumožňovalo přijmout závěr o existenci vážné újmy pro dítě ve smyslu Haagské úmluvy.

Rozsudek odvolacího soudu však zrušil dovolací soud, který kritizoval absenci posouzení, zda by stěžovatelka v Japonsku nebyla zbavena rodičovských práv. To by totiž mohlo dítěti způsobit vážnou psychickou újmu, neboť dosud vždy žilo s ní. Toto riziko navíc podle příslušných orgánů skutečně existovalo, tím spíše u stěžovatelky, která by v případě, že by syn nebyl svěřen do její péče, nezískala v Japonsku ani vízum.

Odvolací soud nicméně opět dospěl k závěru o navrácení. Uvedl, že nelze předjímat, jaká situace v Japonsku nastane v rámci rozvodového řízení, kde lze navíc vzhledem k postoji stěžovatelčina manžela uvažovat o mediaci. Ten byl navíc dle obsahu smírných návrhů připraven umožnit stěžovatelce pobývat i se synem v Japonsku. S těmito závěry se již následně ztotožnil i dovolací soud. K předání dítěte došlo koncem roku 2019.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatelka namítala, že vnitrostátní soudy rozhodnutím o navrácení jejího syna do Japonska porušily její právo na respektování rodinného života podle článku 8 Úmluvy.

a) *Obecné zásady*

Soud nejprve připomněl požadavky na společné a souladné uplatňování Úmluvy a Haagské úmluvy a spravedlivé řízení o navrácení protiprávně přemístěného dítěte (*X proti Lotyšsku*, č. 27853/09, rozsudek velkého senátu ze dne 26. listopadu 2013, § 95 a 107). Za stěžejní považuje dosažení spravedlivé rovnováhy mezi soupeřícími zájmy – zájmy dítěte, rodičů a veřejným pořádkem. Státy mají v tomto směru prostor pro uvážení, prvořadým hlediskem však musí zůstat nejlepší zájem dítěte, kterému ostatně též odpovídají cíle prevence a okamžitého návratu. Především je třeba, aby vnitrostátní orgány přezkoumaly hájitelné tvrzení, že by dítěti v případě návratu mohla vzniknout vážná újma ve smyslu čl. 13 písm. b) Haagské úmluvy, a aby učiněné závěry dostatečně odůvodnily. Stejným způsobem je nutné přistoupit i k jiným námitkám spadajícím do působnosti článků 12, 13 či 20 Haagské úmluvy. Odůvodnění nesmí být automatické a stereotypní, nýbrž musí pečlivě zohledňovat konkrétní okolnosti dané věci, a to s ohledem na výjimky stanovené Haagskou úmluvou, které je třeba vykládat přísně. To pak následně umožňuje i odpovídající kontrolu ze strany Soudu.

Co se týče posuzování otázky vážné újmy pro dítě v případě návratu podle čl. 13 písm. b) Haagské úmluvy, nelze tuto výjimku ve světle článku 8 Úmluvy vykládat tak, že zahrnuje všechny nevýhody nutně spojené s návratem. Týká se totiž pouze situací přesahujících to, co dítě může rozumně snést (tamtéž, § 116).

b) *Použití těchto zásad na projednávanou věc*

Soud úvodem konstatoval, že rozhodnutí o navrácení stěžovatelčina syna do Japonska bylo v souladu se zákonem a sledovalo legitimní cíl ochrany práv a svobod dítěte a jeho otce. Zbývalo posoudit otázku přiměřenosti, tedy zda byl zásah nezbytný v demokratické společnosti.

V této souvislosti Soud v první řadě shledal, že se vnitrostátní soudy náležitě zabývaly stěžovatelčím tvrzením, že se její manžel s přemístěním syna smířil, a své závěry v tomto ohledu dostatečně odůvodnily. Totéž se týká i vypořádání stěžovatelčiných námitek ohledně domácího násilí a rizika, že by společný syn mohl být v případě návratu nepřímou obětí tohoto násilí. Vnitrostátní soudy v této souvislosti rovněž uvedly, že vůči samotnému dítěti žádné násilí ani tělesné tresty tvrzeny nebyly (srov. *G. K. proti Kypru*, č. 16205/21, rozsudek ze dne 21. února 2023, § 47).

Obdobně Soud hodnotil i závěry vnitrostátních soudů stran nebezpečí, které by pro dítě mohlo představovat odloučení od stěžovatelky. Ačkoliv vnitrostátní soudy tuto otázku hodnotily pouze na základě lékařských osvědčení a nezadaly zpracování znaleckého posudku, měl Soud za to, že účinně posoudily riziko traumatizace dítěte v důsledku návratu do Japonska, a to s přihlédnutím k jeho nízkému věku a emočním potřebám. Integraci ve Francii nepovažovaly za překážku návratu, jehož cílem bylo naopak obnovení harmonického života dítěte s otcem a jeho rodinou, od nichž bylo hrubým způsobem odděleno.

Soud se dále zabýval otázkou rizika rozpadu vztahu mezi stěžovatelkou a jejím synem v případě jeho návratu do Japonska. Dospěl k závěru, že odůvodnění rozhodnutí vnitrostátních soudů bylo i v tomto ohledu dostatečné, ačkoliv zcela neodpovídalo obavám vyjádřeným stěžovatelkou. Soud však v této souvislosti připomněl, že Haagská úmluva zakazuje, aby vnitrostátní orgány v řízení o navrácení rozhodovaly o meritorních otázkách týkajících se péče o dítě nebo výkonu rodičovských práv (*X proti Lotyšsku*, cit. výše, § 100–101). Vnitrostátní soudy rozhodly s plnou znalostí skutkového stavu a vzaly v potaz informace poskytnuté jak francouzskými, tak i japonskými státními orgány. Zohlednily i mediaci, která mezi stěžovatelkou a jejím manželem probíhala, s tím, že tento způsob řešení sporů nelze podceňovat, pokud se jedná o zájem dítěte a možnost udržovat vztahy s oběma rodiči. Zdůraznily

i postavení Japonska jako smluvní strany Haagské úmluvy a odmítly předjímat právní situaci, která by nastala v případě zahájení rozvodového řízení v této zemi.

Na základě uvedených úvah Soud uzavřel, že k porušení článku 8 Úmluvy nedošlo.

III. Oddělené stanovisko

Soudce Mits ve svém nesouhlasném stanovisku vyjádřil pochybnosti, zda je Haagská úmluva vhodným nástrojem pro řešení případů, v nichž se vyskytuje domácí násilí. V době svého vzniku (před více než 40 lety) měla za cíl chránit děti před přerušením kontaktu s pečujícím rodičem (obvykle s matkou) a před změnou obvyklého sociálního a kulturního prostředí. V současné době jsou to však přibližně v 80 % případů právě pečující rodiče (ať už o dítě pečovali sami, nebo společně s druhým rodičem), kteří své dítě unesou. V 73 % případů se jedná o matku dítěte. Empirický výzkum přitom naznačuje, že při únosu dítěte hraje často roli domácí násilí (může se týkat až 70 % případů). Kontext se tedy výrazně změnil. Totéž se týká postavení dítěte a konceptu jeho nejlepšího zájmu. V době vzniku Haagské úmluvy bylo totiž dítě považováno spíše za objekt péče, nikoliv nositele práv.

Dle současného výkladu se ustanovení čl. 13 písm. b) Haagské úmluvy se vztahuje i na situace, kdy je přímou obětí domácího násilí druhý rodič (tedy nikoliv dítě) a návrat do takového prostředí by pro dítě znamenal přinejmenším riziko psychické újmy. Uvedený článek je však vykládán velmi úzce. Své uplatnění má mít pouze „za výjimečných okolností“. Všechny případy domácího násilí tedy nepokryje. Výzkumy přitom ukazují, že děti, které jsou „pouze“ svědky domácího násilí na jednom z rodičů, mohou utrpět závažné psychické následky srovnatelné s následky u dětí, které jsou přímými oběťmi násilí. Tyto situace proto nelze ignorovat. Haagská úmluva však může vést k tomu, že je chráněn spíše násilník než oběť. Ta je nucena volit mezi dvěma možnostmi. Buď zůstane s dítětem a vrátí se do země, kde může čelit řadě významných překážek (zejména ekonomickým a právním, ale i riziku opakované viktimizace), nebo se od dítěte oddělí, a zvyšuje tak riziko, že o péči přijde. Je třeba zdůraznit, že domácí násilí předpokládá existenci vertikálního mocenského vztahu mezi násilníkem a obětí. Rodiče tak nemají rovné postavení, například při mediaci. Nerovnost se dále prohlubuje spolu s neznámým prostředím, do něhož je oběť nucena se vrátit. V důsledku toho je zcela ignorováno právo oběti na soukromí a osobní autonomii podle článku 8 Úmluvy, ale i její právo na svobodu pohybu podle článku 2 Protokolu č. 4 k Úmluvě. Uvede-li tedy matka v průběhu řízení o navrácení tvrzení ohledně domácího násilí či jiné námitky vedoucí k uplatnění jedné z výjimek stanovených Haagskou úmluvou, je třeba je účinně přezkoumat.

Stěžovatelka v řízení předložila prohlášení svých rodičů, že viděli stopy po zraněních, která utrpěla. Stěžovatelčin manžel zřejmě rovněž v e-mailové komunikaci přiznal, že stěžovatelku udeřil. Vnitrostátní soudy však k posouzení této otázky přistoupily veskrze formalisticky a zcela ignorovaly specifickou povahu domácího násilí. Návrh na rozvod manželství může sám o sobě vést k eskalaci násilí vůči ženě i dětem, které jsou po ukončení vztahu často ohroženy odvetnými násilnými činy. V obdobné situaci tak může být dokonce vhodné s dítětem násilné prostředí opustit a stěžovatelce nelze bez dalšího vyčítat, že tak bez hlubší analýzy své situace učinila.

Podle vnitrostátních soudů se stěžovatelka mohla vrátit spolu se synem do Japonska a vyčkat zde na rozhodnutí v opatrovnickém řízení. V této souvislosti však byly povinny posoudit, zda stěžovatelce nehrozí opakovaná viktimizace. Co se týče znaleckých posudků, článek 8 Úmluvy vyžaduje, aby je vnitrostátní soudy v řízení o navrácení účinně přezkoumaly, popřípadě jejich zpracování nařídily z úřední povinnosti, pokud to vnitrostátní právo umožňuje (*X proti Lotyšsku*, cit. výše, § 117).

Pokud jde o možnost, že by stěžovatelka byla v Japonsku odloučena od dítěte a zbavena rodičovských práv, uznal soudce Mits, že se v řízení o navrácení tyto otázky v zásadě nezkoumají (tamtéž, § 100). V této věci však vyvstala potřeba upřesnit obsah onoho v zásadě. Vzhledem k jejím konkrétním okolnostem bylo totiž nezbytné s ohledem na článek 8 Úmluvy pečlivě zkoumat riziko, že bude dítě vystaveno nebezpečí, bude-li odděleno od stěžovatelky, která o něj doposud primárně pečovala. Odůvodnění vnitrostátních soudů však v tomto ohledu bylo natolik stručné, že bylo obtížné zjistit, které

aspekty vzaly v potaz. Zdá se, že tuto otázku nepovažovaly za zvlášť významnou, přestože by stěžovatelka mohla být v případě návratu do Japonska opakovaně viktimizována a na konci opatrovnického řízení by pravděpodobně byla od dítěte odloučena.